

ZUZANA POLÁČKOVÁ

Maďarská menšina v procese transformácie po roku 1989: typológia prechodu od partikulárneho k občianskemu¹

The main object of analysis in the presented study is the process of self-identification of both the Slovak majority nation and the Hungarian minority nation within the newly established Slovak Republic. The issue of identity is examined in the context of the transition process after 1989 with an emphasis on its historical bearings. The author focuses on the typology of fundamental milestones which, within the self-identification process, have effected a gradual change in the behaviour and activities and moves made by its main political actors. The author has been particularly interested in their views on the nature of their coexistence – on the transition from the particular, i.e., ethnic attitudes towards the civil perception of social and political reality. The research framework is constituted by the concept of „Geschichtsbewältigung“, or dealing with the past. Following a 25-year lapse from these revolutionary events, social sciences still continue to strive for their objective interpretation. The author has attempted to capture the complex process of transformation of society and its impact on international politics and bilateral relations within the said concept of dealing with the past. In this sense, the argument seeks to reflect on the fact that, over the course of the twentieth century, the nature of the research problem had gradually evolved according to the scientific discourse spanning various scientific and political circles or points of view and, above all, in accordance with the increasing depth of knowledge and elaboration of the substance of the matter at hand.

Key words: social transformation; identity; scientific discourse; nationalism; „Geschichtsbewältigung“; minorities

Základným objektom analýzy v štúdiu je proces sebaidentifikácie slovenského majoritného a maďarského menšinového národa v rámci novovzniknutej Slovenskej republiky. Problém identity skúmam v kontexte transformačného procesu po roku 1989 s dôrazom na jeho historické súvislosti. Sústredila som sa na typológiu základných medzníkov, ktoré v rámci sebaidentifikačného procesu ovplyvnili postupnú zmenu v správaní a konaní jeho hlavných politických aktérov. Zaujímali ma predovšetkým ich pohľady na vzájomnú koexistenciu: prechod od partikulárnych – etnických postojov smerom k občianskemu vnímaniu spoločenskej a politickej reality. Chro-

¹ Vypracované v rámci projektu VEGA MŠ SR – SAV *Politická história a politici – vyrovnávanie sa s minulosťou*, č. 2/0014/12

nologický rámec tvoria roky 1989/1992 – 2015. V tomto časovom rámci som sa v štúdiu koncentrovala na analýzu pojmov identita a menšina. Do analýzy tohto komplexného procesu som sa pokúsila integrovať aj relevantné problémy a medziny v bilaterálnych a medzinárodných vzťahoch. Výskumný rámec tvoril koncept „Geschichtsbewältigung“ – koncept vyrovnávania sa s minulosťou. Metóda analýzy menšiny a stranického systému cez prizmu tohto konceptu nie je ešte na Slovensku dostatočne rozpracovaná. Pokúsim sa vo všeobecnej rovine ukázať, ako boli majorita a minority pri dosiahnutí vzájomne akceptovaného konsenzu ovplyvnené rôznymi interpretáciami historických udalostí, ktoré do určitej miery znemožňovali odstrániť umelo vyvolané (nielen) národnostné spory. Zároveň na tomto procese môžeme sledovať vytváranie novodobých pamätí, ktorých súčasťou sú rôzne identity. Treba ich skúmať nielen v teoretickej rovine, ale tiež v konkrétnych súvislostiach, a to najmä v korelácii občianskej a národnej interpretácie. Ich vzájomný vzťah zostáva v politologickej, sociologickej, ale aj v historickej literatúre tak vo svete, ako aj na Slovensku diskutovanou otázkou. Vo vedeckom diskurze sa najčastejšie vymedzuje ako vzťah antinómie. Na jednej strane stojí koncept národného spoločenstva, založeného na myšlienke občiansko-právnej spoločnosti s demokratickým riadením, na druhej strane je koncept etnického spoločenstva, národa nárokujejúceho si na vlastný suverénny štát, prípadne na iné historické územia v inom štáte. Kým v „otvorenom“ národe sa predpokladá bezproblémový rozvoj konsenzuálnej demokracie a v jej rámci rozvoj partikularizmov, v etnicky uzavretom spoločenstve sa naopak predpokladá preferencia národnej identity na úkor ostatnej identifikačnej škály občana, pričom sa nevyklučuje, že táto identita môže nadobudnúť až nacionalistické atribúty.²

V odbornej literatúre sú zastúpené aj iné modely vzťahu občianskeho a etnického. Niektorí autori píšu v súvislosti s režimami v strednej Európe, ale aj v baltických štátoch o forme etnickej demokracie.³ Jej základnými črtami sú štátprávna ideológia založená na národnohistorickom mýte, prítomnosť autochtónnej menšiny, disponujúcej podobným systémom etnohistorických mýtov, ktorú štátotvorná majorita vníma ako potenciálne nebezpečenstvo, a súčasne snaha vytvárať demokratické inštitúcie takým spôsobom, aby v nich mal kontrolu štátotvorný národ. Existovala totiž snaha presadiť väčšinový princíp, s čím predstavitelia menšín nesúhlasili. Pre oblasť strednej a juhovýchodnej Európy je z môjho pohľadu najrelevantnejší model vzájomnej komplementarity či dopĺňania sa oboch identít. Na ilustráciu tohto konštatovania by som chcela uviesť, že 90. roky 20. storočia sa po pokojných revolúciách v roku 1989 prejavili ako obdobie vzrastajúceho nacionalizmu, ktorý sa ukázal ako jeden z problematických faktorov demokratizácie a transformácie spoločností v strednej a juhovýchodnej Európe.

Sebaidentifikácia Slovákov a Maďarov po roku 1989 bola jedným z určujúcich faktorov, ktorý poznačil vývoj v Česko-Slovensku po roku 1989, respektíve v Slovenskej republike po roku 1992. Vzájomná interakcia menšinového a nedokončeného identifikačného procesu poznačeného majoritného obyvateľstva bola faktorom, ktorý tento vývoj determinoval v nasledujúcich

² POLÁČKOVÁ, Z. – VAN DUIN, P. C.: Democratic Renewal and Hungarian Minority Question in Slovakia. From Populism to ethnic democracy? In: *European Societies* 2(3)2000, Routledge Journals, Oxon, UK, pp. 335 – 360; BRZIČKA, D. – POLÁČKOVÁ, Z. – SAMSON, I.: The Slovak republic: Bridge between East and West. In: Katzenstein, P. J. (ed): *Mitteleuropa. Between Europe and Germany*. Oxford : Berghahn Books, 1997, pp. 192 – 240.

³ Tamže.

desaťročiach. Vývoj v strednej a východnej Európe po roku 1989 – proces dezintegrácie štátnych útvarov, ktorý bol sprevádzaný etnickými konfliktami, jasne ukázal, že vo vedeckých kruhoch štandardne akceptované tvrdenie, že socialistickým federatívnym štátom sa podarilo vyriešiť etnické a národné antagonizmy, nebolo celkom oprávnené. Vychádzali totiž z teórie socialistického či proletárskeho internacionalizmu, ktorý sa však v praxi nerealizoval. Revitalizácia a nárast nacionalizmu po roku 1989 v strednej Európe mal dôsledky nielen na proces demokratizácie, keď sa stal jeho brzdou, ale poznamenal aj bilaterálne vzťahy, európsku integráciu, vývoj na medzinárodno-politickej scéne a globálnu bezpečnosť.

Problematika postavenia národných, etnických a kultúrnych menšín v strednej a východnej Európe v súčasnosti, ako aj v predchádzajúcom období nepredstavuje nový výskumný objekt v diapazóne vedeckého záujmu politickej vedy a modernej histórie. Napriek tomu, že menšinová problematika a jej výskum sa stali „notorickou“ súčasťou „klasického“ vedeckého záujmu spoločenských vied, som presvedčená, že táto problematika nestráca na aktuálnosti, a treba jej venovať aj naďalej systematickú pozornosť z viacerých dôvodov. Moja argumentácia vychádza zo skutočnosti, že povaha a charakter výskumného problému sa v priebehu 20. storočia postupne menili v závislosti od vedeckého diskurzu vedeného v rôznych vedeckých a politických kruhoch, uhla pohľadu a predovšetkým v závislosti od hĺbky poznania a spracovania podstaty danej problematiky. Povahu problému ďalej ovplyvňovali staronové etnické konflikty a miera ich spracovania v závislosti od ich vzájomnej komparácie a konfrontácie s historickým poznaním. Spoločenské vedy naďalej prinášajú nové koncepty, závery a modely riešenia menšinovej problematiky, venujú pozornosť metódam potlačenia etnických konfliktov v závislosti od dynamiky vývoja spoločnosti, etáp jej demokratizácie a transformácie, respektíve vývoja tohto problému a jeho (ne)riešenia v postmodernej spoločnosti. Azda najdôležitejším zo všetkých týchto argumentov, platným predovšetkým v strednej a východnej Európe, je skutočnosť, že táto oblasť je priestorom, v ktorom žijú mnohé menšiny, ale všetky bez výnimky sa usilujú o koexistenciu s väčšinou. Spolužitie menšiny a väčšiny, ako vieme z histórie, si nevyžaduje len pragmaticko-politické a legislatívno-technické riešenia, ale aj emocionálnu zaangažovanosť a duchovnú silu prekonávať prekážky pri realizácii fungujúcich modelov vzájomného spolužitia a tolerance. Z hľadiska vedeckého poznania čelíme výzve, akým spôsobom možno prehĺbiť naše chápanie menšinovej problematiky a vzájomnej koexistencie (tak alochtónnych, ako aj autochtónnych minorít) v rôznych častiach Európy. Riešenia majú individuálne charakteristiky, predovšetkým ak analyzujeme oblasť strednej a východnej Európy, kde historický model koexistencie vychádza zo štruktúry konkrétneho etnického konfliktu, existujúceho v tzv. národných štátoch. Aj súčasná spoločenská situácia nám dáva za pravdu, že menšinová problematika v strednej a východnej Európe je stále otvoreným objektom výskumu. Je potrebné klásť si nové otázky a tie staré sa musia preformulovať. Neexistuje zakonzervovaná a ortodoxná schéma či model na poli výskumu politickej a sociálnej scény v strednej a východnej Európe. Menšinové otázky nevynímajú.

V rámci vedeckého diskurzu v spoločenských vedách vo všeobecnosti sa po skončení studenej vojny, po rozpade ZSSR a zjednotení Nemecka zviditeľnila aj morálna a etická dimenzia ľudsko-právnej a menšinovej problematiky, ktorá sa nesústredila len na strednú a východnú Európu, ale nadobudla globálny rozmer. Diskurz sa uberal dvoma hlavnými smermi. Jedna línia zahŕňala diskusiu a ospravedlnenie sa bývalých koloniálnych veľmocí za krutosti a etnické čistky spáchané počas koloniálnej éry. Druhý smer bol úzko prepojený s procesom transformácie v zjednotenom Nemecku a postsocialistických štátoch a súvisel okrem iného aj so snahou o od-

škodnenie a ospravedlnenie sa za krivdy menšinám (vrátane židovskej), vzniknuté na základe arizácie a holokaustu, zmeny hraníc a odsunu obyvateľstva pred a po druhej svetovej vojne.

Po 25 rokoch od týchto prelomových udalostí sa spoločenské vedy aj naďalej usilujú o ich objektívnu interpretáciu. Zložitý proces transformácie spoločnosti, jeho dosahy na medzinárodnú politiku a bilaterálne vzťahy sme sa snažili zachytiť v rámci uvedeného konceptu vyrovnávania sa s minulosťou, ktorý najhlbšie rozpracovali a používali nemeckí historici a sociológovia. Diskutovať na túto tému sa začalo v nemeckých spoločenských vedách už po druhej svetovej vojne. Súvisí to predovšetkým s históriou 20. storočia a syndrómom viny za humanitárnu katastrofu spôsobenú druhou svetovou vojnou. V Nemecku existujú rôzne typy publikácií, ktoré sú venované tomuto termínu a jeho analýze z rozličných aspektov, ako aj vo vzájomných kontextoch a súvislostiach.⁴ Vedecký diskurz je prepojený s politickým a celospoločenským diskurzom na túto tému. Objektom debát a diskusie nie je len druhá svetová vojna a nacistický režim, ale diskurz sa orientuje na významné fenomény a medzníky v nemeckých a európskych dejinách.

Rok 1989, rok tzv. „zamatovej“ revolúcie v Československu, predstavuje dôležitý medzník aj v najnovších dejinách Slovenskej republiky i Českej republiky. Tesne po revolúcii sa v politickej oblasti jasne ukázali dva hlavné nedostatky, a síce chýbajúce politické elity, ich nedostatočná erudícia a skúsenosti, respektíve ich nedostatočná kompetentnosť. V ekonomickej oblasti rozpad pôvodných štruktúr a jeho postupné nahradzovanie trhovou ekonomikou mali za následok aj nárast nezamestnanosti a nespokojnosť obyvateľstva s politickými elitami. Ďalším dôležitým faktorom bol na začiatku 90. rokov prevládajúci populizmus a nacionalizmus, ktoré mali za následok vnútornú dezintegráciu spoločnosti a s tým súvisiaci rozpad štátu. Treba však dodať, že tento proces nebol ničím novým v tejto geopolitickej oblasti, bol len vyvrcholením špirály, ktorá sa roztočila už po prvej svetovej vojne po rozpade Rakúsko-Uhorska. Jeho obyvateľstvo bolo v novovzniknutých následníckych štátoch poznačené problémami spojenými s jasnou definíciou vlastnej identity, resp. stotožnením sa s vlastným štátom, rozsahom jeho územia, typom politického režimu, prípadne jeho zahranično-politickou orientáciou. Príčiny tohto javu korenili predovšetkým v zmene hraní a politických režimov, v hospodárskych a sociálnych ťažkostiach spojených s konštituovaním nových štátov po dvoch svetových vojnách, stabilizáciou parlamentných režimov a oneskorením sa demokracie a občianskej spoločnosti v porovnaní so západnou Európou, nástupom totalitných režimov, etablovaním sa tzv. socialistických vlád ovládaných komunistickou štátom stranou až po rozpad socialistického bloku a s ním spojený vznik zjednoteného Nemecka, nových štátov a zánik ZSSR. To všetko súvisí so vznikom rôznych nových identít. Zložitý proces spojený s upevňovaním a definovaním vlastnej identity Slovákov a maďarskej menšiny v SR po roku 1989 bol jedným z určujúcich faktorov, ktorý poznačil vývoj po roku 1989.

V štúdií som sa sústredila na dva hlavné problémy súvisiace s otázkou vyrovnávania sa s minulosťou interpretované cez prizmu vzťahu menšiny a väčšiny v Československu, respektíve na Slovensku po roku 1989. V prvej časti môjho výkladu venujem pozornosť tým najdôleži-

⁴ Bližšie pozri SCHMIDT, K.-W.: *Geschichtsbewältigung. Über Leben und Literatur ehemaliger DDR-Autoren in der wiedervereinten Bundesrepublik. Eine Bestandsaufnahme kulturpolitischer Debatten und fiktionaler, essayistischer sowie autobiographischer Publikationen seit der Vereinigung.* In: Kreuzer, H. (ed.): *Pluralismus und Postmodernismus: Zur Literatur- und Kulturgeschichte in Deutschland 1980 – 1995.* Frankfurt 1996, s. 353 – 395.

tejším stereotypom vo výklade slovensko-maďarských, resp. maďarsko-slovenských vzťahov, ktoré bránia objektívnemu pohľadu na ich historické zázemie a predstavujú dôležitý zdroj pri formulovaní sebareflexívnych úvah, analýz a konštatovaní oboch aktérov. V druhej časti sa zaoberám charakteristikou programov politických strán v tomto kontexte v období 90. rokov 20. storočia a začiatkom 21. storočia. Historickú analýzu a výskum stále komplikuje nedostatok dostupných prameňov. Hoci existuje v súčasnosti už pomerne veľké množstvo konferenčných zborníkov, štúdií a článkov, množstvo čiastkových otázok zostáva zatiaľ neprebádaných. Treba spomenúť aj fakt, že udalosti po roku 1989 prebiehali veľmi rýchlo a chaoticky, neexistovala v tom čase inštitucionálna báza ani osobnosti a experti, ktorí by ich dokázali zdokumentovať a zasadiť do kontextu.

Zánik štátu, konkrétne rozpad ČSFR, predstavuje fenomén, ktorý je úzko prepojený s politickou, sociálnou a ekonomickou transformáciou spoločnosti a jej modernizáciou. Politické dianie v ČSR po roku 1989 bolo určované inštitucionálnymi zmenami predovšetkým v oblasti politického systému. Hlavnými aktérmi tohto procesu boli politické strany. Zhoršenie ekonomickej situácie, pokles životnej úrovne, rýchlo rastúca nezamestnanosť, patria k najdôležitejším činiteľom, ktorými operovala slovenská mocenská politická elita pri nastoľovaní požiadavky na zmenu nedoriešených štátových vzťahov vo vnútri federácie. Skutočnosť, že transformácia ekonomiky postihla obyvateľstvo SR oveľa tvrdšie ako obyvateľstvo v Čechách, jej poskytla argument, že Slovensko potrebuje vlastnú modernizačnú koncepciu. Z takéhoto predpokladu potom logicky vyplynula požiadavka väčšej kompetenčnej samostatnosti a v niektorých politických silách aj vlastnej štátnosti. Vznik vlastného štátu sa pre značnú časť slovenských mocenských elít začal javiť ako univerzálne riešenie problémov Slovenska. Potreba transformácie spoločnosti a jej modernizácia ustúpila potrebám budovania vlastnej štátnosti a jej ochrany voči nepriateľovi. Zánik ČSFR má aj svoje historické korene. Slovenská národná identita sa formovala v extrémne ťažkých podmienkach. V Rakúsko-Uhorsku sa národnostné práva nerešpektovali a Slováci boli považovaní za súčasť uhorského národa.⁵ Po zániku Rakúsko-Uhorska v roku 1918 bol vznik ČSR jedinou reálnou možnosťou, ako vstúpiť do demokratickej Európy. Vznik ČSR a demokratizácia spoločenského života sa tak stali predpokladom dokonštituovania sa slovenského národa a jeho identifikácie so stredoeurópskym priestorom. Situáciu komplikoval vznik nových národných a národnostných vzťahov. Nemecká a maďarská menšina, ktoré sa nedobrovoľne ocitli v ČSR, sa len ťažko zmierovali s novým postavením. Problémy mnohonárodnostného štátu poznačili aj integrovanie sa Slovenska do ČSR a boli príčinou centralistického spôsobu jeho začlenenia. Následkom toho sa nedoriešila ani slovenská otázka. Popri zahranično-politických činiteľoch bol národnostný konflikt jednou z najvýznamnejších vnútropolitických príčin rozpadu prvej ČSR.

Ani ČSR, ktorá vznikla po druhej svetovej vojne, nebola založená na rovnoprávných vzťahoch oboch národov a dokonca ani ústavný zákon o československej federácii z roku 1968 neznamenal pre Slovensko rovnoprávne postavenie. Proces transformácie po roku 1989 ukázal, že počas sedemdesiatich rokov spoločnej existencie sa nepodarilo vybudovať fungujúcu integrovanú ekonomiku, ale ani skutočnú federáciu, teda štát, ktorý by rovnako naplňal záujmy oboch národov. Najvýznamnejší dosah na slovenskú ekonomiku po roku 1989 mala zbrojná konverzia.

⁵ Bližšie pozri PEKNÍK, Miroslav, PODRIMAVSKÝ, Milan: Štátové snahy a politickoprogramová orientácia za uznanie národnej svojbytnosti. In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Bratislava 1998, s. 323 – 417.

Jej dôsledky sa prejavili vo všetkých oblastiach spoločenského života a tisícky ľudí prišli o zamestnanie. Mnohí domáci a zahraniční autori sú presvedčení, že zbrojná konverzia významne posilnila konflikt medzi politickými predstaviteľmi Čiech a Slovenska. Proces delenia federácie i nasledujúci proces konštituovania a uplatňovania sa dvoch nových subjektov medzinárodného práva v stredoeurópskom priestore ukázal, že vnímanie kvalitatívnej novosti historickej situácie a uvedomovanie si potreby dôkladnej prípravy na jej zvládnutie neboli medzi politickými elitami v oboch štátoch bezproblémové.

Oba nové štáty sa dostali veľmi rýchlo do konfrontácie s poznaním, že „geopolitická váha“ ČR a SR jednotlivito, ale aj spoločne ako susedných a kooperujúcich nezávislých štátov je menšia, než bol medzinárodnopolitický význam ČSFR, čo sa premietalo aj do bezpečnostných súvislostí a postavenia otázok stability stredoeurópskeho regiónu. Česká republika bola na tom lepšie, lebo bola národnostne homogénna, jej historické hranice nikto nespochybňoval a mohla sa opierať o historické zmierenie s Nemeckom, ktoré bolo jedným z hlavných dôsledkov československo-nemeckej zmluvy, do ktorej sukcedovala. Napriek tomu časť českej verejnosti vzhľadom na skúsenosti zachované v historickej pamäti z prvej a druhej svetovej vojny reagovala na novú situáciu s obavami, či bude mladá Česká republika odolná voči zvýšenému politickému a hospodárskemu vplyvu zjednoteného Nemecka. Situácia Slovenskej republiky vo vzťahu s Maďarskom bola oveľa komplikovanejšia. Po rozdelení ČSFR sa slovensko-maďarské bilaterálne vzťahy stali najproblematickejšími spomedzi všetkých susedských vzťahov Slovenskej republiky práve pre postavenie maďarskej menšiny na Slovensku. Vláda Maďarska sa voči československej vláde správala ústretovejšie ako voči vláde samostatnej SR. Maďarská diplomacia podnikla kroky, aby Slovensko nebolo prijaté do Rady Európy už v júni 1993. Maďarské strany v roku 1994 sformulovali svoje požiadavky v tzv. Komárňanskej výzve z januára 1994. Jej obsahom bola požiadavka na ukotvenie väčšieho rozsahu práv pre maďarskú menšinu na južnom Slovensku. Požadovali kultúrnu, vzdelávaciu a jazykovú autonómiu a takisto čiastočnú administratívnu autonómiu formou etablovania samostatných zastupiteľských orgánov na úrovni obcí.

Tieto kroky súviseli s postavením maďarskej menšiny v Slovenskej republike. Slovensko napriek diplomatickým snahám Maďarska bolo 30. júna 1993 prijaté do Rady Európy; za hlasovalo dvadsaťosem členských štátov, iba Maďarsko sa hlasovania zdržalo. Ďalší konflikt vznikol okolo vodného diela Gabčíkovo – Nagymáros, negatívnu úlohu vo vývoji vzťahov zohral napokon aj známy výrok predsedu maďarskej vlády Józsefa Antala, že sa cíti byť premiérom 15 miliónov Maďarov. Dôležitú úlohu zohral aj fakt, že hranica s Maďarskom nie je iba najdlhšou hranicou SR, ale aj hranicou, ktorá bola spomedzi všetkých slovenských hraníc v priebehu 20. storočia najčastejšie posúvaná, pričom pozdĺž nej je usídlená 10-percentná maďarská národnostná menšina. Trvalo celých 10 rokov, kým slovenská politická reprezentácia dokázala kombináciou vnútornej politiky, ktorá sa od roku 1998 vyznačovala kooperáciou s politickou reprezentáciou maďarskej národnostnej menšiny na vládnej úrovni, a aktívnej zahraničnej politiky, ktorá viedla k vytvoreniu podmienok na integráciu SR do EÚ a NATO, vytvoriť situáciu, že bez ohľadu na v tom čase menší medzinárodný vplyv si mohla dovoliť otvorene, jednoznačne a suverénne odmietnuť uplatňovanie zákona o zahraničných Maďaroch na svojom území.

Rastúci nacionalizmus v majoritnom obyvateľstve spôsobil, že maďarská menšina reagovala na nové prostredie na Slovensku predovšetkým po roku 1998 skvalitnením metód politickej komunikácie na celoštátnej a komunálnej úrovni v rámci celého štátu. To spätne posilnilo ich identitu a etnickú príslušnosť, ale na strane majoritných politických elit a obyvateľstva to vyvolalo nedôveru, ktorá bránila plnému rozvoju občianskych práv menšín.

Dôležitý medzník vo vývoji vzťahov menšiny a väčšiny na Slovensku začiatkom 21. storočia tvoril spoločenský diskurz orientovaný na tzv. multiobčianstvo, ktoré mnohé zainteresované štáty odmietali. Diskurzu dominovali otázky vzťahu etnického a občianskeho v kontexte europeizácie, problémy spojené s európskym občianstvom, legislatívne spojené s udeľovaním štátneho občianstva a občianskych práv pre rôzne typy menšín.⁶

Postavenie menšín v strednej Európe bolo témou diskusie predovšetkým v kontexte posilňovania etnicity, jej rozvoja a tlaku na bilaterálne vzťahy a jej možných implikácií na štruktúry EÚ. Ako príklad uvediem maďarský Status law – zákon o postavení zahraničných Maďarov. Zákon vychádzal v tejto debata z viacerých súčasne existujúcich foriem občianstva. Jeho cieľom bolo zjednotenie Maďarov žijúcich za hranicami a extrateritoriálny výklad občianstva presahujúceho z jedného štátu do druhého. Po prvýkrát bol tento zákon prijatý v júni 2001 v Maďarsku. Benátska komisia (European Commission through Law of the Council of Europe) mu však vyčítala extrateritorialitu, vytváranie problematickeho politického zväzku medzi materským štátom a domovským štátom pre minority a napokon unilaterálnosť, teda rozhodovanie bez spolupráce a dohody so susedmi a z toho vyplývajúce poškodzovanie dobrých vzťahov susedmi.⁷ Zákon bol predovšetkým pod vplyvom medzinárodného spoločenstva o dva roky neskôr v roku 2003 v Maďarsku doplnený.⁸ Ďalšími krokmi na ceste upevňovania vzťahov Maďarska a maďarských menšín v susedných štátoch bolo doplnenie zákona o občianstve z roku 2010 a doplnenie ústavy maďarského štátu. Maďarským občanom za hranicami bolo garantované získanie občianstva aj v tom prípade, ak v Maďarsku nemajú trvalý pobyt a ústavný doplnok im umožnil účasť na parlamentných voľbách. Reakciou slovenskej vlády Roberta Fica v roku 2010 bola následná novelizácia zákona o štátnom občianstve. Téma dvojitého občianstva rezonuje v slovensko-maďarských vzťahoch dodnes, a nie je možné prijať občianstvo iného štátu bez toho, aby občan stratil občianstvo SR.⁹

⁶ Bližšie pozri: POLÁČKOVÁ, Zuzana: Termín menšina a jeho interpretácia v spoločenskovednom diskurze v Európe a na Slovensku : genéza a relevantné kontexty. In: *Za zrkadlom politiky*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2010, s. 202 – 223.

⁷ Report on the preferential treatment of national minorities by their kin-state adopted by the Venice Commission at its 48th Plenary Meeting (Venice, 19-20 October 2001), Strasbourg, Council of Europe, 168/2001, CDL-INF (2001) 19 (October 2001) // [www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)019_e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019_e.pdf) : citované podľa THE DYNAMICS OF SLOVAK-HUNGARIAN RELATIONS – THE SHIFT FROM LANGUAGE ISSUES TO LEGAL AND SYMBOLIC QUESTIONS.

⁸ Bližšie pozri MENTRÉ, G.: Hongrie, Estonie, Lettonie: L'Union européenne et la citoyenneté. In: *Politique étrangère*, Printemps 2004, Paris 2004, s.137 – 150; KÁNTOR, Z., MAJTÉNYI, B., IEDA, O., VIZI, B., HALÁSZ, I. (eds): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*, Slavic Eurasian Studies, No. 4, Sapporo 2004, s. 629. Na základe môjho rozhovoru s Jozefom Kissom, uznávaným expertom na postavenie maďarskej menšiny v SR, môžeme z maďarčiny tento termín pre maďarské menšiny v horeuvedenom zákone do slovenčiny preložiť trojakým spôsobom: národná menšina, resp. súčasť národa; Maďari za hranicami (Maďari, ktorí žijú v oblastiach, ktoré Uhorsko stratilo po podpísaní Trianonskej dohody; zákon nebol určený pre tzv. zahraničných Maďarov, t. j. Maďarov žijúcich v Kanade a USA.

⁹ Až do roku 2010 obsahoval zákon o štátnom občianstve iba jeden spôsob straty štátneho občianstva – prepustením zo štátneho zväzku SR na vlastnú žiadosť. Novelizácia zákona však zaviedla aj odobranie slovenského občianstva po tom, ako občan prijme občianstvo iného štátu. Prvá vláda Roberta Fica (Smer-SD) prijala novelu v roku 2010 v reakcii na maďarský zákon, ktorý od roku 2011 zjednodušil udeľovanie dvojakého občianstva zahraničným Maďarom. Most-Híd to kritizoval, novelu považoval za protiústavnú, napadol ju na Ústavnom súde SR. Ten nedokázal povedať, či je protiústavný, alebo nie je. V súčasnosti má novelu zákona o občianstve minister vnútra SR R. Kaliňák pripravenú. Legislatíva má odstrániť zákon z roku 2010, ktorým človek príde o slovenské občianstvo automaticky po prijatí cudzieho občianstva.

Vývin identity maďarskej menšiny na Slovensku v rokoch 1989 – 2004 podrobne analyzuje publikácia *Maďari na Slovensku v rokoch (1989 – 2004)*, ktorá umožňuje slovenskému čitateľovi pozrieť na transformačný proces na Slovensku očami intelektuálov patriacich k maďarskej menšine.¹⁰ Publikácia takejto vlastnej sebareflexie zo strany maďarskej intelektuálnej elity po temer dvadsiatich rokoch po tzv. „nežnej revolúcii“, je dôkazom toho, že vyrovnávanie sa s minulosťou nebol ani v radách menšiny ľahký a krátky proces. Trvalo celých dvadsať rokov, kým sa podarilo dospieť ku konsenzu a prekonať partikulárne záujmy aj v radách samotnej menšiny. Permanentne vyzdvihovanie zásluh maďarskej menšiny ako občanov SR predstavuje dôležitú súčasť sebareflexie maďarskej menšiny. Súčasne to predstavuje aj určitý vyšší stupeň lojality voči slovenskému štátu a vyššiu mieru stotožnenia sa s ním. Sebaidentifikáciu maďarskej menšiny so slovenským štátom posilnila aj úspešná integrácia SR do európskych a transatlantických štruktúr v roku 2004.

Pri analýze sebareflexie maďarských politických a intelektuálnych elít treba na začiatok uviesť odlišnosť pojmov a terminológie, ktoré používajú maďarskí intelektuáli na rozdiel od slovenských pri charakterizovaní tzv. „nežnej“ revolúcie a transformačného procesu. Samotní maďarskí publicisti a sociálni vedci sú nejednotní, čo sa týka termínov spojených s rokmi 1989 – 1990. Jedna časť používa termín *rendszervaltas*, ktorý môžeme preložiť ako „výmena systémov“, niečo ako revolúcia – výsledkom tohto procesu je úplný rozchod s predchádzajúcim režimom; druhý termín je *rendszervaltozas* – postupná transformácia formou evolúcie a zachovania prvkov predchádzajúceho režimu.¹¹ Väčšina maďarských intelektuálov sa prikláňa k termínu *rendszervaltas*, okrem iného aj preto, že ešte stále nemajú dostatočný odstup od udalosti, na ktorých sa zúčastňovali ako politickí aktéri.

Maďarský menšinový diskurz zahŕňa aj neustále aktuálny terminologicky problém národná, resp. národnostná menšina, ako aj používanie tohto termínu vo vzťahu k maďarskej menšine po roku 1989.¹² Pri argumentácii v prospech termínu národná menšina sa prikláňa k francúzskemu a anglickému variantu – national minority, resp. minorité nationale. Je to však nedôsledný prístup, keďže je notoricky známe, že Francúzi v súvislosti s menšinovým zákonodarstvom po prvej svetovej vojne používajú aj pojem minorités ethniques – etnická menšina, pojem absolútne neprijateľný pre predstaviteľov maďarskej menšiny. Diskusia v tejto publikácii, reprezentujúcej sebareflexiu maďarskej menšiny po roku 1989, svedčí o pretrvávajúcej neistote v radoch tejto menšiny, ako aj o určitej schizofrénii vo vzťahu k štátu, v ktorom žijú, a zároveň k maďarskému štátu, s ktorým sa cítia byť národne spätí. Dôkazom toho je aj diskusia o ďalšom termíne „slovenskí Maďari“, ktorý je pre príslušníkov maďarskej menšiny žijúcej na Slovensku – ako

Išlo o reakciu na maďarský zákon, ktorý umožnil, aby občianstvo Maďarska získali všetci ľudia, ktorých predkovia žili v Uhorsku a ovládajú maďarčinu. Kabinet Ivety Radičovej chcel Ficov zákon upraviť, ale zmenu sa presadiť nepodarilo. Takto za štyri a pol roka prišlo o slovenské občianstvo viac ako 970 ľudí. Najviac ľudí sa vzdalo slovenského občianstva v prospech občianstva Českej republiky. Udeľovanie občianstva by v chystanej novele malo byť viazané na trvalý pobyt. Znamenalo by to, že aj občan Slovenska by mohol nadobudnúť napríklad maďarské občianstvo a nestratil by pritom slovenské, ale za predpokladu, že má trvalý pobyt v Maďarsku. Citované podľa: <http://www.uszz.sk/sk/statne-obciansstvo-sr-vracaju-od-1-februara-2015-na-zaklade-vynimie>, stiahnuté 1.10.2015.

¹⁰ Bližšie pozri FAZEKAS, Jozsef, HUNČÍK, Péter: *Maďari na Slovensku (1989 – 2004). Súhrnná správa od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín 2008.

¹¹ Bližšie pozri PETŐCZ, Kalman: Úvod k slovenskému vydaniu *Maďari na Slovensku (1989 – 2004)*, s. 13 – 19.

¹² Bližšie pozri aj KUSÝ, Miroslav: Maďarský návrh plný rozporov. Menšina je národnosť, nie národ. *Národná obroda*, roč. IV., č. 105 zo 7. mája 1993, s.3.

tvrdí Kalmán Petöcz – neprijateľný.¹³ Zaujímavé je aj jeho tvrdenie, že pre príslušníkov maďarskej menšiny je neprijateľné pomenovanie občana maďarskej národnosti (za akceptovateľné považujú maďarská národná menšina – pozn. autorky). Je zrejme, že v sebareflexii maďarskej menšiny po roku 1989 ešte stále absentuje nielen sebadôvera, ale aj dôvera voči väčšinovému obyvateľstvu (tu podotýkam, že zodpovednosť za to nesú aj príslušníci väčšinového národa – pozn. autorky).

Termíny ako sebaidentifikácia sa so Slovenskou republikou a lojalitou voči nej a jej prijatie za vlastný štát nie sú predmetom reflexie v tejto stati. Môžeme sa ich však pokúsiť nepriamo dedukovať z jednotlivých príspevkov a použitej rétoriky autorov spomínanej publikácie pri hodnotení dôležitých faktov a rozhodujúcich medzníkov po roku 1989. Na druhej strane sebareflexia v publikácii neprekračuje rámec typicky menšinového výkladu, ktorý chápe menšinu ako pasívnu entitu – jednostranne v tom zmysle, že štát je vlastníctvom majority, ktorá je za všetko zodpovedná. Menšine sa pripisuje len pasívna schopnosť reagovať na štátnu politiku, ktorú nie je schopná ovplyvniť, nie je dostatočne reflektovaná skutočnosť, že v tom čase sa maďarská menšina podieľala na vláde v SR už celých osem rokov a niesla samozrejme aj určitú zodpovednosť nielen za maďarskú menšinu, ale aj za celoslovenskú vnútornú a zahraničnú politiku.

Takýto stereotypne pretrvávajúci postoj voči SR má hlboké historické korene. Vychádza z interpretácie maďarskej historiografie prvej ČSR, spôsobu jej vzniku, riešenia menšinovej problematiky. ČSR vníma ako štát, ktorý spočíval na „fiktívnych“ základoch politickej doktríny čechoslovakizmu. V historickej spisbe pretrváva nepochopenie úlohy Spoločnosti národov (SN) pre vytvorenie systému na ochranu menšín v Európe a vo svete, ako aj úlohy SN pri inštitucionalizácii práv menšín a nástroja na udržanie mieru po prvej svetovej vojne, a napokon Trianonu, stále interpretovaného ako traumou. V rámci toho autori v úvode podobne interpretujú aj pozemkovú reformu v prvej ČSR, ktorú takisto opisujú len ako krivdu voči maďarskej menšine. Nechápu jej význam a nevyhnutnosť pre modernizáciu a demokratizáciu krajiny. Spoluprácu maďarských menšinových politických strán s československými stranami nazývajú *servilným* prorežimovým aktivizmom.¹⁴

Takéto chápanie medzníkov v histórii prvej ČSR je v ostrom kontraste s ich interpretáciou v česko-slovenskej historiografii. Versailleské mierové zmluvy, a predovšetkým Trianon, mali (a dodnes majú) v súdobom česko-slovenskom diskurze dve zásadne konotácie:

– predstavovali spravodlivú odpoveď na nespravodlivosť a

¹³ Pozri aj publikáciu LAMPL, Zuzana: *Sociológia Maďarov na Slovensku, I. zväzok Slovenský Maďar*. Fórum Inštitút, Šamorín 2013.

¹⁴ Maďarská delegácia si bola plne vedomá, že jej rokovací priestor na mierovej konferencii bude výrazne obmedzený a zmena vopred vypracovaných mierových podmienok nie je možná. Jej hlavným zámerom bolo však zverejnenie vlastných plánov, na ktoré by sa neskôr v priaznivejšej medzinárodno-politickej situácii mohla argumentačne odvolávať. V plánoch maďarskej delegácie, vedenej grófom Albertom Apponyim, mala svoje špecifické miesto aj slovenská otázka, ktorá sa koncentrovala na národnostné zloženie obyvateľstva, a zároveň obsahovala silný protičeský podtón. Hoci sa v maďarských plánoch viac-menej akceptovalo právo národov na sebaurčenie, Apponyi vyzdvihoval zachovanie historických hraníc Uhorska, ako aj nevyhnutnosť vykonania referenda na už odtrhnutých územiach. Maďarská diplomacia sa usilovala svoje plány podporiť zahraničnopolitickými rokovaniaми – vo Francúzsku, Veľkej Británii, Poľsku i Taliansku. Text mierovej zmluvy vyvolal v Maďarsku vlnu odporu, pretože obyvateľstvo stále očakávalo zmeny k lepšiemu. V deň jej podpísania 4. júna 1920, ktorý bol dňom voľna, sa konali mnohé protestné zhromaždenia, zneli zvony, zastala doprava, zástavy boli stiahnuté na pol žrde a v parlamente bol tento mier vyhlásený za „nezrealizovateľný“. Na československej strane a najmä u uvedomelých Slovákov bol Trianon považovaný za historické zúčtovanie národností s Maďarmi. Tento protirečivý postoj sa stal zdrojom trvalého napätia medzi Maďarmi a krajinami, kde vznikli maďarské menšiny.

– predstavovali víťazstvo demokracie nad nedemokratickým – feudálnym režimom.¹⁵

V spomínanej publikácii sa nespomína Viedenská arbitráž a jej dôsledky na slovensko-maďarské vzťahy ani vojnový slovenský štát. K tomuto problému sa vyjadruje politológ László Öllös, ktorý konštatuje, že politické dedičstvo maďarských politických strán pôsobiacich na Slovensku v období medzi dvoma vojnami nemalo na vytváranie maďarského stranického systému na Slovensku po roku 1989 významnejší vplyv. Podľa jeho názoru sa po roku 1989 predstavy medzivojnových politikov nestali predmetom verejných diskusií a východiskom pre politické rozhodnutia maďarských politických strán po roku 1989.¹⁶ Programy maďarských politických strán po roku 1989 spočiatku odrážali nedôveru v slovensko-maďarských vzťahoch, charakteristickú aj pre obdobie komunistického režimu. Táto nedôvera čiastočne spočívala – a spočíva – aj v rozdielnej interpretácii spoločnej histórie a jej medzníkov. Ako však tvrdí Eleonóra Sándor, takáto situácia prevládala predovšetkým v 90. rokoch 20. storočia a na začiatku 21. storočia bolo najdôležitejšou podmienkou a katalyzátorom zlepšenia vzájomného spolužitia zvýšenie úrovne politickej kultúry v SR.¹⁷ Tá sa stala rozhodujúcim faktorom, ktorý uľahčuje medzistranickú spoluprácu jednak medzi slovenskými a maďarskými stranami, ale aj v rámci maďarského politického spektra. Stratégia spolupráce medzi väčšinovými a menšinovými stranami, resp. od roku 1998 Stranou maďarskej koalície (SMK), predstavuje zatiaľ tú najproduktívnejšiu etapu v histórii existencie slovenského politického systému.

Pred rokom 1989 sa predstavitelia maďarského disentu zameriavali na kritiku režimu predovšetkým v oblasti spoločenského a právneho postavenia maďarskej menšiny. November 1989 znamenal aj pre maďarskú menšinu možnosť konštituovania politického pluralizmu. Vznikli tri politické strany, ktoré až do roku 1998 určovali život maďarskej menšiny v SR. V tom roku sa zlúčili do Strany maďarskej koalície (SMK). Mali rozličné postoje ku komunistickej minulosti a zastávali rozličné názory na spoluprácu s politickými stranami väčšiny. Zásadný vplyv na vytváranie maďarských politických strán na Slovensku mala stranická štruktúra v Maďarsku.¹⁸ László Öllös to vysvetľuje existenciou podobných zdrojov ich kreovania. Charakter maďarských politických strán sa formoval aj pod vplyvom slovenského politického spektra v ČSFR. V prípade Együttélés-Spolužitia išlo predovšetkým o pokračovanie maďarskej koncepcie z roku 1968, za ktorou stáli maďarskí proreformní komunisti, tzv. generácia roku 1968, ktorí sa usilovali o reformu režimu a presadenie etnických záujmov. Maďarska nezávislá iniciatíva (MNI) vznikla spočiatku ako hnutie s liberálnymi cieľmi, a preto aj model jej správania bol podobný hnutiu

¹⁵ Po vzniku ČSR, keď Slovensku pripadli južné poľnohospodárske oblasti, na ktorých pôda patrila veľkým pozemkovým vlastníkom, bolo zrejme, že pozemková reforma zasiahne najmä maďarských veľkostatkárov, prípadne ich prenájomcov. To, pochopiteľne, vzbudilo značný odpor vo veľkostatkárskych kruhoch ešte pred samotnou realizáciou parcelácie pôdy. Takáto bola realita. Niesla v sebe silný sociálny náboj – cieľom reformy bolo vytvoriť a posilniť vrstvu stredných pozemkových vlastníkov a uspokojiť hlad po pôde drobných vlastníkov pôdy. Zároveň mala aj politický cieľ: reštrukturalizáciu zabranej pôdy v prospech slovenských poľnohospodárov, ktorí tak mali posilniť slovenské obyvateľstvo na juhu Slovenska. Bol to štátnopolitický program, ktorý uznával a v parlamente presadzoval nielen Milan Hodža, ale veľká časť jeho kolegov, tak slovenských, ako aj českých, ktorí mali obdobné problémy s nemeckými a maďarskými latifundistami, striktnými odporcami pozemkovej reformy.

¹⁶ ÖLLOS, László: Programy maďarských strán. In: Fazekas, J., Hunčík, P. (eds.): *Maďari na Slovensku (1989 – 2004). Súhrnná správa od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín 2008, s. 59 – 89.

¹⁷ Bližšie pozri SÁNDOR, Eleonóra: Zmena režimu maďarskými očami. In: Fazekas, J., Hunčík, P. (eds.): *Maďari na Slovensku (1989 – 2004). Súhrnná správa od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín 2008, s. 47 – 59.

¹⁸ ÖLLÖS, László: Programy maďarských strán. In: Fazekas, J., Hunčík, P. (eds.): *Maďari na Slovensku (1989 – 2004). Súhrnná správa od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín 2008, s. 59 – 89.

Verejnosti proti násiliu. Jej program sa zameriaval predovšetkým na kritiku predchádzajúceho režimu a na potrebu zavedenia trhového hospodárstva. Maďarské kresťansko-demokratické hnutie (MKDH) sa pokúsilo vybudovať užšie vzťahy s KDH, ale k spolupráci nedošlo.

Programy týchto troch maďarských politických strán môžeme v stručnosti charakterizovať ako prienik úsilia o zmenu spoločensko-politického režimu na Slovensku s úsilím zlepšiť postavenie maďarskej menšiny. Počas 90. rokov vyzdvihovali predovšetkým etnické ciele, od roku 1998 a najmä po roku 2004 sa postupne začali orientovať na zlepšenie situácie v celej republike. Jednotlivé maďarské politické strany však zaujímali k obojm dimenziám diametrálne rozličné stanovisko. Liberálne a občiansky orientovaná Maďarská nezávislá iniciatíva, neskôr Maďarská občianska strana (MOS) sa najviac sústreďovala na kritiku predchádzajúceho režimu a stavala na spolupráci s podobne orientovanými stranami v SR. Jej prvoradým cieľom bolo vybudovanie občianskej spoločnosti na demokratických základoch. Na druhej strane však MOS odmietala koncepciu presadzovanú v bývalom režime, že maďarská menšina by sa mala stať integrálnou súčasťou slovenského národa. Maďari boli v rámci koncepcie MOS považovaní za samostatný štátotvorný národ, rovnoprávny so slovenským národom. Prvoradým cieľom však bolo zapojenie sa do revolučných zmien v SR v spolupráci s kompatibilnou časťou slovenského politického spektra. Presadzovali kolektívne práva pre menšiny a inštitucionalizáciu práv menšín na medzinárodnej úrovni.¹⁹

Hoci slovenská ústava neposkytuje národnostným menšinám kolektívne práva, priznala im subjektívne práva osôb patriacich k menšinám a medzi iným rešpektovanie ich práva na spoločovanie, používanie menšinových jazykov, školstvo a kultúru. Existenciu siete škôl s vyučovacím jazykom maďarským, ako aj médií a kultúrnych inštitúcií hodnotia zahraniční analytici ako prejav čiastočnej autonómie maďarskej etnickej komunity v slovenskej spoločnosti. Počet etnických Maďarov na postoch starostov a poslancov v miestnej samospráve zodpovedal ich podielu na obyvateľstve; no o štátnej správe to neplatí. Slovenská vláda sa síce neriadi zásadou etnickej proporcionality, ale dbá na spravodlivé zastúpenie príslušníkov menšín v etnicky zmiešanom prostredí. Vládne koalície v rokoch 1998 – 2004 presadzovali európsku integráciu a spoluprácu s SMK chápali ako celoštátny záujem. Strana maďarskej koalície ako uznávaný najvýznamnejší reprezentant etnických Maďarov očakávala od spoločného členstva v EÚ lepšie možnosti na

¹⁹ Kolektívne alebo individuálne práva alebo zmes oboch? V tomto duchu sa niesla diskusia v prvej polovici deväťdesiatych rokov tak na medzinárodných fórach, ako aj vo vnútri multietnických štátov. V júni roku 1990 sa Maďarsko zúčastnilo v Kodani na vypracovaní medzinárodného menšinového kódexu pre menšiny, ktorý uznával nároky menšín ako kolektívnych skupín. Na tom istom stretnutí sa zúčastnili aj nemeckí predstavitelia, ktorí navrhovali deklaráciu doplniť o dodatok, aby menšiny mali za určitých podmienok právo na administratívnu autonómiu. Obhajcovia kolektívnych práv odmietli politiku násilnej asimilácie a odsun obyvateľstva v krajinách strednej a východnej Európy a žiadali právo menšín na zachovanie ich podmienok a ich právo zostať na mieste, kde historicky patria, ako aj ospravedlnenie za vysídlenie a výmenu obyvateľstva po druhej svetovej vojne. Na druhej strane tu bol však aj iný názor, ktorý sa napokon presadil. Obhajoval predovšetkým práva štátov na zachovanie teritoriálneho status quo, nenarušovanie ich politickej stability a štátnej suverenity. Zástancovia tohto názoru, medzi ktorých patrili aj reprezentanti SR, stáli na pozíciách, že primerané sú individuálne práva, a nie kolektívne práva pre menšiny. Dosiaľ najrozšírejší je názor, že doterajšie medzinárodné dokumenty sa vzťahujú na jednotlivca príslušajúceho k menšine, a teda chránia príslušníkov menšín, a nie menšiny ako celky. Niekedy sa pripúšťa aj kolektívny výkon individuálne priznaných práv (v oblasti kultúry a školstva). Názor, že menšinám majú byť priznané individuálne práva, sa presadil aj na samite Rady Európy vo Viedni (október 1993). V dodatku Viedenskej deklarácie sa explicitne píše o „ochrane práv osôb patriacich k národnostným menšinám v rámci prvenstva zákona, rešpektujúc pritom územnú celistvosť a národnú suverenitu štátov“.

udržiavanie stykov s Maďarskom. Slovenské koalíčné strany zasa vďaka harmonickej spolupráci s menšinami lepšie hodnotenie v prístupovom procese. K tomuto presvedčeniu prispela aj intervencia Európskej únie prostredníctvom komisára pre rozšírenie G. Verheugena, ktorý v auguste 2001 počas prijímania zákonov o samospráve a vyšších územných celkoch zdôrazňoval význam stabilnej vlády a účasti SMK na nej, čím prispel k nájdeniu kompromisného riešenia.²⁰

Együttélés-Spolužitie sa vo svojich programoch krátko po roku 1989 orientovalo predovšetkým na úzko etnické otázky. Otázke zmeny režimu a kritike predchádzajúceho režimu venovalo len okrajovú pozornosť. Hlavným cieľom v tom období bolo presadenie pozitívnej diskriminácie menšín a vytvorenie špeciálneho zastúpenia národnostných menšín v parlamente. Táto požiadavka bola založená na menšinovom reformnom programe z roku 1968, v ktorom mali poslanci zastupujúci menšinu v parlamentných orgánoch vytvoriť osobitný orgán reprezentujúci záujmy menšiny. Együttélés-Spolužitie dôsledne odmietalo spoluprácu so slovenskými stranami, ako aj prípadnú spoluúčasť vo vláde.

Kritika komunistického režimu zo strany MKDH sa sústredila na ideologické základy predchádzajúceho režimu. Podstatou jeho kritiky režimu bolo konštatovanie, že najväčšou vinou bývalého totalitného režimu je to, že systematicky deštruoval axiologický systém, ktorý spájal Slovensko s kresťanskou Európou, a tým ho posúval na jej okraj. Maďarské kresťansko-demokratické hnutie sa preto začiatkom 90. rokov minulého storočia orientovalo na náboženské, morálne a etické otázky. V tejto súvislosti stavalo do popredia historické dedičstvo svätého Štefana. Deklarovalo navrátenie práv a majetku cirkvi a vyvinula veľké úsilie o vytvorenie maďarského biskupstva na Slovensku. Počas 90. rokov až do roku 1998 sa v rámci predvolebnej spolupráce MKDH orientovala na Együttélés-Spolužitie, a preto začala politicky inštrumentalizovať aj etnickú dimenziu.

V deväťdesiatych rokoch minulého storočia bola základným pilierom snáh maďarských politických strán v SR predovšetkým jazyková otázka a prijatie zákona o jazykových menšinách. Otázky používania jazyka národnostných menšín v úradnom styku, menšinového školstva, ako napr. odvolávanie riaditeľov základných škôl v súvislosti so zrušením dvojazyčných vysvedčení, vyvolali negatívny ohlas v Rade Európy, ako aj v úrade Vysokého komisára OBSE.²¹ Vývoj pred voľbami, ktoré sa konali v roku 1998, bol pokračovaním negatívneho trendu v oblasti menšinových a občianskych práv, nastoleného od roku 1995. Slovensko si na rozdiel od susedných krajín nevybudovalo sieť inštitúcií na ochranu ľudských a menšinových práv, ako napr. funkciu ombudsmana. Obdobie druhej vlády Vladimíra Mečiara (december 1994 – október 1998) napriek

²⁰ Na základe analýzy tendencií riešenia postavenia menšín a aplikácie kolektívnych alebo individuálnych práv v Bulharsku, Rumunsku a na Slovensku Martin Brusis z Centra pre aplikovaný politický výskum Mnichovskej univerzity konštatoval, že hoci sa ani v jednej z týchto krajín nepresadila kolektívna koncepcia menšiny, v každej z nich sa presadil model „zdieľania moci“, ktorý autor stotožnil so „spoločovacím modelom“ (*consociational model*), ako ho identifikoval Arend Lijphart. Charakterizoval ho ako model demokracie a vlády v spoločnostiach s etnickými, náboženskými a kultúrnymi rozdielmi, pre ktorý je typická veľká koalícia so zastúpením politických lídrov všetkých významných súčastí pluralitnej spoločnosti, právo veta každého z koalíčných partnerov, vysoký stupeň autonómnosti každej súčasti vo vlastných vnútorných záležitostiach, proporionalita ako hlavná norma účasti na politickej moci, menovaná štátna správa a pridelovanie verejných fondov. Bližšie pozri: VERMEERSCH, P. (2004). Slovenskije, Hongarije, Tsjechië en Polen: „making democracy work“. *Oost-Europa Tijdingen*, 26(49), pp. 8 – 12.

²¹ Zákon o štátnom jazyku síce prikazuje vydávať vysvedčenia v štátnom, slovenskom jazyku, nezakazuje však, aby tento dokument obsahoval súčasne aj zhodný text vo vyučovacom jazyku. V otvorenom liste ministerke školstva Eve Slavkovskej to napísalo Helsinské občianske združenie v SR: „*Vysvedčenie je verejným dokladom a dvojazyčnosť nijakým spôsobom nepoškodzuje záujmy slovenského národa.*“ Pozri bližšie: <http://www.sme.sk/c/2080122/niektori-ziaci-dostali-dvojazycne-vysvedcenia.html#ixzz3q5QnOpNE>, stiahnuté 1. 10. 2015.

podpisu základnej slovensko-maďarskej zmluvy v Paríži 31. marca 1995 prinieslo zostrenie medzietských vzťahov na Slovensku. Svoju neistotu z dôsledkov medzištátnej zmluvy, ktorá sa prejavila počas ratifikačného procesu,²² vláda kompenzovala netolerantnou, až konfrontačnou národnostnou politikou. Presadila zákon o štátnom jazyku bez súčasnej právnej úpravy používania menšinových jazykov, namiesto maďarského vyučovacieho jazyka sa pokúsila o bilingválne „alternatívne školstvo“, zrušila vydávanie tradičných dvojjazyčných vysvedčení a postihovala neposlušných riaditeľov menšinových škôl. Zmenila systém financovania menšinových kultúr, vplyv zástupcov menšín na pridelovanie štátnych dotácií na menšinové aktivity. V novembri 1995 Európsky parlament prijal rezolúciu, kde vystríhal slovenskú vládu, že ak bude „pokračovať vo vedení politiky, ktorá nerešpektuje demokraciu, ľudské a menšinové práva a princípy právneho štátu, bude pre EÚ nevyhnutné zvážiť jej program pomoci a spolupráce v rámci Európskej dohody (o pridružení), ktorá bude musieť byť pozastavená“.²³ Nespokojnosť predstaviteľov EÚ s porušovaním občianskych, politických a menšinových práv vyvrcholila v roku 1997 vylúčením Slovenska zo zoznamu aktuálnych kandidátov na členstvo v NATO a EÚ. Po septembrových parlamentných voľbách roku 1998 sa Slovensku podarilo tieto neúspechy prekonať. Opozičná politika voči nedemokratickým praktikám predchádzajúceho volebného obdobia zblížila Stranu demokratickej koalície a maďarské politické strany; v nasledujúcich dňoch uľahčila vstup SMK do vlády a jej priamu účasť na politickom rozhodovaní.²⁴ Aj Európska únia zaregistrovala pozitívne politické zmeny na Slovensku. V decembri 1999 Európska rada v Helsinkách rozhodla, že sa už nebudú robiť rozdiely medzi prvou a druhou skupinou kandidátov na členstvo, a prístupové rokovania sa začnú so všetkými kandidátmi. Ich rytmus sa mal prispôbiť individuálnej pripravenosti každého z nich. Splnenie kodanských politických kritérií bolo základnou podmienkou na prizvanie Slovenska k rokovaniam o vstupe do Európskej únie; až potom nasledovali ekonomické kritériá, úspešné prístupové rokovania podľa jednotlivých kapitol a naplnenie cieľa SR prijať a implementovať *acquis communautaire* do roku 2004. Úspešným referendumom o vstupe do Európskej únie Slovensku nezankla povinnosť dodržiavať záväzky, ktoré sa týkajú rešpektovania a ochrany práv príslušníkov národnostných menšín. Európska únia ich monitorovanie vedome prenechala OBSE a najmä Rade Európy.

Po vstupe Slovenskej republiky a Maďarskej republiky do EÚ v roku 2004 slovensko-maďarský vnútropolitický konflikt zviditeľnil európsky rozmer a začal sa prenášať priamo do európskych štruktúr. Medznikom sa stal rok 2006 a predčasné voľby do parlamentu. Maďarskí politickí predstavitelia sa napriek úspechu vo voľbách nedostali do vlády a obávali sa vládnej koalície

²² SÁNDOR, E.: Slovensko-maďarská základná zmluva. In: *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Martin Bútor, Peter Hunčík (Eds.). Bratislava : Nadácia Sándora Máraiho 1996, s. 45 – 50.

²³ MESEŽNIKOV, G.: Vnútropolitický vývoj a politická scéna SR v roku 1995. In: *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Martin Bútor, Peter Hunčík (Eds.). Bratislava : Nadácia Sándora Máraiho, 1996, s. 17.

²⁴ V júni 1998 vznikla Strana maďarskej koalície (SMK), ktorá sa stala právnym nástupcom predchádzajúcich strán. Ako zaznelo na ustanovujúcom sneme SMK, cieľom zjednotenia týchto troch maďarských strán (Spolužitie, MKDH a MOS) do jednej (SMK) bolo udržať parlamentné zastúpenie maďarskej koalície a dostať sa v septembrových parlamentných voľbách 1998 do zákonodarného zboru v čo najväčšom počte, ale aj pracovať v prospech demokracie, budovať právny štát a dosiahnuť ústavné práva národnostných menšín. SMK zaregistrovali na Ministerstve vnútra SR 22. mája 1998. Ustanovujúci kongres SMK sa uskutočnil 21. júna 1998 v Dunajskej Stredě. Bélu Bugára zvolili za predsedu strany a čestným predsedom sa stal Miklós Duray. Strana ustanovila dve platformy: kresťanskokonzervatívnu a ľudovú. Cit. podľa: <http://www.sme.sk/c/553538/vznik-smk-a-jej-kongresy.html#ixzz3q5PCC83n>, stiahnuté 1. 10. 2015

Smeru, ĽS-HZDS a SNS. Nasledovala akcia proti slovenskej vláde v európskom parlamente. Ako príklad by som chcela uviesť politickú inštrumentalizáciu Dekrétov prezidenta republiky ČSR na rokovaní v Strane európskych socialistov v septembri a októbri 2007 o (ne)zrušení pozastavenia členstva Smeru. Hlavnými medializovanými témami boli Dekréty prezidenta ČSR Edvarda Beneša, návrhy na zmierenie, resp. ospravedlnenie sa maďarskej i slovenskej strane a naopak, prípadne údajné agresívne napadnutie etnickej Maďarky Hedvigy Malinovej etnickými Slovákami. V médiách dominovali dvaja predstavitelia politického života na Slovensku, a to Ján Slota zo SNS a Pál Csáky z SMK, ktorí sa navzájom urážali a nešťítali sa ani hrubých vulgárnych výrazov. Predstavitel SMK Pál Csáky sa síce správal navonok uhladenejšie, ale presadzoval záujmy svojej strany naozaj dôsledne. Prenášal a sprostredkúval problémy slovenskej politickej scény nielen do Maďarska, čo malo spätný dosah na slovensko-maďarské bilaterálne vzťahy a vzťahy v rámci V4, ale podľa *Revue de presse du vendredi* z 20. septembra 2007 predseda parlamentu Pavol Paška obvinil Pála Csákyho, že sa snaží zdiskreditovať SR v orgánoch EÚ.²⁵ „*Vyhlasenie nedotknuteľnosti Benešových dekrétov by v dnešných časoch mohlo znamenať posvätenie legislatívneho návrhu na čisto etnickom a hromadnom základe a jeho zavedenie do noriem Európskej únie, ktorej sú legislatívne návrhy takéhoto typu cudzie,*“ – uvádza sa v oficiálnom liste, ktorý predsedovi Výboru pre občianske slobody, spravodlivosť a vnútorné veci Európskeho parlamentu (LIBE) Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs Jean-Marie Cavadovi poslala skupina piatich poslancov Európskeho parlamentu (EP) z Európskej ľudovej strany. Medzi tými, ktorí sa pod list podpísali, boli dve europoslankyne z Maďarskej republiky Kinga Gál a Magda Kósáné Kovács, ďalej Ewa Klamt a Manfred Weber z Nemeckej spolkovej republiky a slovenská europoslankyňa Edit Bauer. List sformulovali pred tým, ako Národná rada SR 20. septembra 2007 schválila uznesenie o nedotknuteľnosti povojnových prezidentských dekrétov. V liste sa ďalej písalo, že posvätenie Benešových dekrétov spôsobom, ktorý zvolil slovenský parlament, by dal etnický základ zásadám o slovenskom občianstve, nevyhnutne by vylúčil alebo degradoval približne pol milióna etnických Maďarov žijúcich na Slovensku a podkopal možnosti v uplatňovaní ich občianskych práv. „*Je jasné, že schválenie tohto projektu by bolo nezlučiteľné so záväzkami, ktoré Slovensko prijalo, keď sa stalo členom Európskej únie v roku 2004,*“ uvádzalo sa v liste Cavadovi. „*Radi by sme Vás, ako predsedu Výboru LIBE, požiadali, aby ste na tento nehanebný projekt upozornili predsedu Európskeho Parlamentu Hansa-Gerta Pötteringa s cieľom zastaviť túto iniciatívu, ktorá by viedla k hrubému porušeniu šiesteho článku Zmluvy o Európskej únii. Ak bude projekt schválený, budeme radi, ak záležitosť zaradíte do rokovacieho programu Výboru LIBE,*“ končí sa list skupiny piatich europoslancov. Ďalší list tomu istému predsedovi LIBE poslal predseda SMK Csáky, v ktorom označil SNS za extrémistickú a rasistickú stranu. Na základe tohto listu potom skupina europoslancov (podľa citovaného zdroja predovšetkým nemeckých) podnietila živú diskusiu v Európskom parlamente s cieľom dohodnúť sa, že postup slovenského najvyššieho legislatívneho orgánu bol v rozpore s princípmi, na ktorých je založená Európska únia. Europoslankyňa Smeru Monika Flašíková-Beňová však 3. októbra 2007 pre agentúru SITA potvrdila, že predsedníctvo Strany európskych socialistov pravdepodobne nebude o otázke členstva Smeru vôbec rokovať. „*Možno je to tak aj lepšie,*“ uviedla poslankyňa po pracovnom stretnutí s člen-

²⁵ 20. septembra 2007 (vydáva francúzska ambasáda v SR). http://www.france.sk/ambassade/article.php3?id_article=601, stiahnuté 1. 11. 2007.

mi maďarskej delegácie v PES a niektorými vplyvnými europoslancami. V tomto kontexte je zaujímavé uviesť aj pohľad nezávislého analytika z Bruselu, ktorý s odstupom hodnotí slovensko-maďarské rozpory.²⁶ Konštatoval, že napriek tomu, že v médiách zaznievali hlavne hlasy slovenských a maďarských nacionalistov, na Slovensku objektívne existovali aj iné pohľady na slovensko-maďarské vzťahy.

Na začiatku 21. storočia naozaj zaznievali aj odlišné hlasy od politických predstaviteľov maďarskej menšiny a ostatných strán slovenského politického spektra, ktoré prezentovali iné pohľady na maďarsko-slovenský vzťah a usilovali o konciliantnejší prístup. Béla Bugár, dlhoročný predseda SMK, v tom čase napísal:²⁷ „*Pre mňa je očividné, že jednou z najväčších úloh nielen v maďarsko-slovenských, ale aj v stredo európskych, európskych, dokonca aj v globálnych reláciách je to, aby sme sa naučili žiť s mnohorakou minulosťou. Mladšie generácie musia spoznať minulosť bez hnevu a zaujatosti. To nie je malá úloha. Najmä ak si uvedomíme, že k našej kultúrnej pamäti patria aj negatívne tradície – ako memento, aby sme zachovávali zmier a krotili svoje partikulárne záujmy.*“ Takisto by som v tomto kontexte chcela citovať aj bývalého podpredsedu vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny Dušana Čaploviča, ktorý na margo výmeny názorov medzi slovenskými a maďarskými politikmi na európskom fóre konštatoval, že do modernej európskej politiky, a navyše do modernej EÚ, nepatrí národný egoizmus, šovinizmus a revizionizmus.²⁸

V tomto zmysle je zaujímavý aj článok Lászlóa Szigetiho z 22. septembra 2007, uverejnený v *SME* pod názvom *Neukončená záležitosť jedného martýra*, v ktorom sa autor venuje téme stretu dvoch maďarských hodnotových svetov – rozdielu medzi Bélom Bugárom a Miklósom Durayom a jeho súčasným nasledovníkom v osobe Pála Csákyho. Pre slovenskú a maďarskú verejnosť, ako aj vedeckú komunitu je článok zaujímavý preto, lebo ho napísal intelektuál maďarskej menšiny s úmyslom zhodnotiť rozličné politické prúdy v rámci menšinového politického spektra po roku 2006, keď po víťazstve Smeru vo voľbách bola po ôsmich rokoch maďarská strana vylúčená z účasti vo vláde. Konštatoval v ňom, že Durayove jednostranné maďarské postoje zatťažovali slovensko-maďarské vzťahy a maďarská ideológia ho spájala predovšetkým s maďarskými vládami Antalla a Orbánovho FIDESZU. Podľa Szigetiho SMK už v roku 1998 opustila tieto anachronistické postoje, ktoré okrem iného spočívali aj v tom, že celé slovenské politické spektrum bolo chápané ako apriórny nepriateľ Maďarska. Bugárovská koncepcia vychádzala pragmaticky z toho, že Maďari musia žiť na Slovensku a podstatná bola spoločná dohoda v zmysluplných otázkach na základe spoločného dialógu. V tomto zmysle bolo bugárovské energické

²⁶ De Waele, J.-M.: Smer zlyhal (streda 3. 10. 2007), http://dnes.atlas.sk/z_domova/132495/fico:-nebude-nas-nikto-kri-zom-krazom-opluvat

Bruselský analytik z bruselskej Slobodnej univerzity Jean-Michel de Waele považuje odklad rozhodnutia za „*dôležité zlyhanie Smeru*“. Pre agentúru SITA v stredu uviedol že „Smer stále nepochopil, že vládna koalícia s extrémnou pravicou je pre európskych socialistov neprijateľná“. Zároveň odmietol špekulácie, podľa ktorých stojí za súčasnou situáciou list Pála Csákyho európskym inštitúciám. „Maďarskí socialisti sú v PES malou stranou s malým vplyvom. Smer by mal konečne pochopiť, že svoju politiku má robiť podľa európskych, a nie slovensko-maďarských noriem,“ dodal špecialista na strednú Európu.

²⁷ http://www.uski.sk/frames_files/ran/2003/ran-2003-2-07.pdf, stiahnuté 1. 9. 2007

²⁸ Bližšie pozri ČAPLOVIČ, Dušan: Patriotizmus a šovinizmus. In: *Patriotizmus a šovinizmus*. Zborník z medzinárodnej konferencie pod záštitou podpredsedu vlády SR pre vedomostnú spoločnosť, európske záležitosti, ľudské práva a menšiny Dušana Čaploviča. Bratislava 2007, s. 5 – 10.

uplatňovanie ekonomických, ľudskoprávných, vzdelávacích a kultúrnych hodnôt v opozícii proti durayovskej konštrukcii identity, ktorá vládla od Trianonu a v ktorej občianske vedomie Maďarov neodrážalo vedomý a empatický vzťah, ale len jeho formálnu a povinnú podobu, aj keď Szigeti zároveň dodal, že za takýto konštrukt nenesú zodpovednosť iba Maďari. Bugárovská koncepcia sa usilovala o symbiózu maďarskej národnej a slovenskej občianskej identity: „*Možnosť zmierenia na Slovensku nespočíva v revízii hraníc, ale v legitimizovaní trojitej identity Maďarov žijúcich na Slovensku. Na to by však bolo treba, aby politická elita Slovenskej republiky pochopila príkaz doby, nevyhnutnosť zmeny paradigmy. Aby pochopila, že jedinou schodnou cestou pre európske štáty je výmena utopického pojmu **politického národa** pojmom **politického spoločenstva**, ktorý realistickejšie odzrkadľuje skutočný stav, výmena programov slúžiacich ideí **národného štátu** za program zaručujúci blahobyt a mier **multietnického štátu** s mnohými národnosťami. V slovenskom politickom spoločenstve a multietnickom štáte 21. storočia by sa zachovávanie princípu partikularizmu a subsidiarity nevyčerpávalo uplatňovaním hľadísk na úkor iných, ale by poskytovalo štátoprávne podporovanú šancu na plnenie povinností, ktoré si sami určíme. Toto riešenie, založené na konsenzuálnom zmiernení a vzájomnej solidarite, by poskytlo aj Európe upokojujúcu filozofiu riadenia multietnického občianskeho štátu.*“ Napriek tomu sa to však v tom čase v praxi nere realizovalo, na čele SMK stál iný politický predstaviteľ – Pál Csáky, ktorý zľahčoval vážnosť a rolu občianskeho vedomia, znovu sa dostala na pretras idea jednotného politického národa maskovaná presadzovaním záujmov maďarskej menšiny na Slovensku. V tomto ohľade je veľmi zaujímavé vytvorenie Stálej maďarskej konferencie, inštitúcie vytvorenej za vlády Orbánovho FIDESZU, ktorá sledovala situáciu menšín v susedných štátoch, financovala ich kultúrne a vzdelávacie inštitúcie a súčasne podľa Szigetiho spĺňala funkciu politickej integrácie maďarského národa. Na druhej strane po roku 2004, po prijatí Slovenska a Maďarska do EÚ, nadobudli snahy maďarských vlád o extraterritorialitu silnejší náboj. Na tomto procese sa aktívne podieľala aj inštitúcia Fórum Poslancov Karpatskej Kotliny (FPKK), ktorá bolo od roku 2008 priamym nástrojom tejto politiky. Členmi fóra boli poslanci strán maďarskej menšiny v štátoch susediacich z Maďarskom, pričom táto inštitúcia bola poradným zborom parlamentu v Maďarsku.²⁹

Iný aspekt pohľadu predstavujú výskumy verejnej mienky uskutočnené v deväťdesiatych rokoch a v roku 2006. Poskytujú totiž diametrálne objektívnejšiu analýzu slovensko-maďarských vzťahov. Na základe týchto serióznych výskumov je zrejmé, že tieto vzťahy sú oveľa menej kontroverzné a obyvateľstvom slovenskej a maďarskej národnosti žijúcom na zmiešanom území južného Slovenska sú chápané viac-menej pozitívne. V tejto súvislosti uvediem dva zaujímavé výskumy: výskum verejnej mienky, ktorý sa uskutočnil pod vedením Petra Hunčíka v roku 1995, a výskum, ktorý viedol Štefan Šutaj v roku 2006.³⁰ Oba zhodne, s odstupom vyše 10 rokov, uvádzajú výsledky o kladnom spolunažívaní Slovákov a Maďarov na zmiešaných územiach južného Slovenska.

²⁹ Na ilustráciu absurdnosti individuálneho odškodnenie uvádza L. Szigeti odvlčenie tritisíc maďarských Židov z jeho rodnej dediny neďaleko Dunajskej Stredy, patriacej vtedy Maďarsku. Väčšina obyvateľstva – maďarskí občania – sa okamžite vrhla na hnutelný a nehnuteľný majetok odvlčených. Z koncentračných táborov sa vrátilo asi 500 Židov, ale ani tých dodnes Maďarsko individuálne neodškodnilo.

³⁰ Bližšie pozri CounterProof. Sándor Márai Foundation 1995; ŠUTAJ, Štefan – HOMIŠINOVÁ, Mária – ŠÁPOŠOVÁ, Zlatica – ŠUTAJOVÁ, Jana: *Maďarská menšina v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika)*. Prešov: Universum, 2006.

Ucelený pohľad na upevňovanie identity maďarskej menšiny na Slovensku a o jej lojalite voči slovenskému štátu podáva publikácia Zuzany Lamplovej *Sociológia Maďarov na Slovensku*.³¹ V závere na základe uskutočnených výskumov verejnej mienky na južnom Slovensku medzi maďarským a slovenským obyvateľstvom konštatuje, že väzba príslušníkov maďarskej menšiny k slovenskému štátu je stále silnejšia. Zhruba 35 % príslušníkov maďarskej menšiny je hrdých na svoju národnosť, príslušnosť k maďarskému národu neriešia, je pre nich prirodzená; 15 % maďarskej menšinovej populácie nepokladá národnú príslušnosť za relevantnú súčasť svojej identity, zvyšok maďarskej populácie chápe svoju identitu komplikovanejšie. Popri jazyku a kultúre pokladajú príslušníci maďarskej menšiny zhodne za najdôležitejší faktor zachovania menšiny ekonomický rozvoj južného Slovenska a v rámci toho rozvoj poľnohospodárstva. Autorka na základe analýzy výskumov verejnej mienky z roku 2010 súčasne vyvracia pretrvávajúci stereotyp o diskriminácii slovenskej menšiny maďarskou väčšinou na južnom Slovensku.³²

V súčasnosti európsky rozmer vnáša do výskumu vyrovnávania sa s minulosťou nové aspekty, ktoré ho posúvajú iným smerom. Pojmy ako etnický konflikt, neznášanlivosť a antagonizmy sú vytlačované do úzadia. Dominujú otázky dôležité pre vývoj v regióne, demokratizáciu spoločnosti, vývoj občianskej spoločnosti a v neposlednej miere aj komparácia týchto fenoménov v rámci „starých“ a „nových“ členských štátov Európskej únie. V SR sa takýto prístup presadzuje predovšetkým v orientácii na výskum európskej histórie, európskych regiónov, kategórie občianstva a stupňa demokratizácie a vývoja občianskej spoločnosti v oblasti strednej Európy. Európsky výskum smerovania a ďalšieho vývoja občianskej spoločnosti sa v súčasnosti zameriava predovšetkým na aktuálne otázky azylu a imigrácie, z tohto hľadiska je neustála revitalizácia nacionálnej otázky anachronizmom.

Súčasne nové problémy multikultúrneho života a medzietnického spolužitia v západoeurópskych mestách, spôsobené masovou imigráciou ľudí z mimoeurópskych oblastí, vytvorili nový druh citlivosti na problémy etnickej neznášanlivosti vo vlastnom prostredí v západnej Európe.³³ Malá informovanosť a dlhotrvajúce bariéry v komunikácii počas trvania bipolárneho rozdelenia Európy prispeli k tomu, že nielen reportáže v tlači, ale aj niektoré vedecké články vychádzali z určitého rámca predsudkov a stereotypov.³⁴ Seriózne vedecké články a publikácie však správne reflektovali skutočnosť, že stredná a juhovýchodná Európa prešli špecifickým historickým, kultúrnym a politickým vývojom, ktorý zahŕňal ideologicky a kultúrne podmienený etnický na-

³¹ LAMPL, Zuzana: *Sociológia Maďarov na Slovensku. I. zväzok Slovenský a Maďar*. Fórum Inštitút pre výskum menšín, Šamorín 2013.

³² Tamže, s. 96 – 99.

³³ Pozri JOPPKE, Christian (ed.): *Challenge to the Nation-State. Immigration in Western Europe and the United States* (Výzva národnému štátu. Imigrácia do západnej Európy a USA). Oxford 1998; VAN DUIN, Pieter and POLÁČKOVÁ, Zuzana: 'The Limits of Multiculturalism: Problems of Ethnic Relations and Democracy in Slovakia and the Netherlands' (Limity multikulturalizmu: Problémy etnických vzťahov a demokracie na Slovensku a v Holandsku). *Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol. III, No. II, Fall 2002, s. 23 – 37.

³⁴ V tejto súvislosti by som chcela spomenúť moju spoluprácu s renomovaným profesorom Peterom J. Katzensteinom na projekte *Unified Germany in an Integrating Europe* (Zjednotené Nemecko v integrujúcej sa Európe), ktorý bol koordinovaný Cornell University, USA. Profesor Katzenstein sa ma počas nášho prvého stretnutia opýtal, či slovensko-maďarský vzťah naozaj hrozí prerásť do otvoreného konfliktu podobne ako v Juhoslávii.

cionalizmus, slabosť demokratickej a štátnej tradície v oneskorene vzniknutých tzv. národných štátoch, na území ktorých po prvej svetovej vojne žili veľké etnické menšiny.³⁵

Ďalším faktorom určujúcim pre vývoj spoločnosti v tejto oblasti bolo aj dedičstvo komunistických režimov, ktoré v sociálno-politickej oblasti prispelo k posilneniu určitých typických sociálno-politických črt v regióne. Ďalším faktom je aj to, že jednotlivé štáty v stredo európskom regióne majú v tomto ohľade špecifické črty s ohľadom na rozdielny historický, socio-kultúrny a politický vývoj. Nie je vedecky korektné simplicisticky zovšeobecňovať určité fenomény. Proces transformácie znovu vyzdvihol do popredia otázku nacionalizmu, etnické antagonizmy a otázky postavenia národnostných menšín. Historické determinanty týchto fenoménov sa znovu dostali do popredia vedeckej diskusie. Ich interpretácia zaťažená ideológiou, odlišným výkladom, mýtmi a kliše zase ovplyvňovali a ovplyvňujú politický život.³⁶ Nacionalizmus a etnické problémy sa tak stali súčasťou politického života v transformujúcich sa štátoch v tomto regióne a nástrojom na presadzovanie mocenských záujmov. Nedostatočne rozvinutá občianska spoločnosť, v tomto kontexte aj nedostatočná lojalita voči štátu, slabosť demokratických inštitúcií veľakrát umožňuje v tomto priestore predradiť partikulárny záujem nad všeobecný, čo v rámci historicky a ideologicky zaťaženého politického prostredia zvyšuje etnické napätie. To má spätný vplyv na mnohé otázky spoločenského a politického života v danom štáte a regióne a prenáša sa aj do európskych štruktúr.

Proces vyrovnávania sa s minulosťou v rámci maďarského politického spektra na Slovensku prešiel od roku 1989 niekoľkými vývojovými etapami. Ich dynamiku určoval jednak vývoj na vnútro politickej scéne, ale podstatný vplyv mali aj udalosti v medzinárodnej politike, predovšetkým v Európe. Tento proces sa v prvotnom štádiu manifestoval predovšetkým v ideologickej, výrazne etnicky akcentovanej rovine. V 90. rokoch minulého storočia slovensko-maďarský vzťah presahujúci do konfliktu v rozličných dimenziách spoločenského života negatívne poznamenal slovenskú spoločnosť ako celok a zabrzdil rozvoj občianskej spoločnosti a demokratických inštitúcií v krajine. Neskôr, na začiatku 21. storočia, v rámci účinkovania SMK v slovenskej vláde a spolupráce so slovenskými politickými stranami, začal presahovať do celospoločenskej problematiky transformácie spoločnosti a prístupových rokovaní s Európskou úniou. Hoci po vstupe do EÚ dochádzalo k vzájomným konfliktom, ktoré sa neustále prenášali na medzinárodnú scénu a boli diskutované aj v rámci orgánov EÚ, môžeme konštatovať, že postupujúca transformácia, upevňovanie občianskej spoločnosti a zlepšenie kvality politickej kultúry na Slovensku vniesli pozitívny trend do slovensko-maďarských vzťahov. Pre úspešné fungovanie Slovenska v rámci Európskej únie bude maďarská menšina a vývoj jej postavenia vo väčšinovej spoločnosti významným ukazovateľom stupňa zrelosti demokracie a politickej kultúry na Slovensku. To, samozrejme, neznamená, že by Európska únia mohla priamo intervenovať do riešenia menšinových problémov na Slovensku; na druhej strane overené mechanizmy riešenia a konsolidácie interetnických vzťahov v strednej a východnej Európe by mohli prispieť k riešeniu a konsolidácii zložitých interetnických vzťahov v multikultúrnej západoeurópskej spoločnosti. Súčasne

³⁵ Zo 100 miliónov ľudí, ktorých sa dotkli geopolitické zmeny po prvej svetovej vojne, bolo 30 miliónov príslušníkov rôznych etnických menšín, ktorých postavenie ťažko mohlo byť doriešené v krátkom medzivojnovom období, čo predstavovalo silný dezintegračný faktor a nebezpečenstvo pre mierový vývoj v Európe.

³⁶ BRAHY, N.: L'élargissement: simple confrontation administrative? In: *Actes de la Chaire Glaverbel d'études européennes 1999 – 2000. Vers une Europe élargie. Towards an Enlarged Europe. Textes réunis par Genevieve Duchenne et Michel Dumoulin.* Louvain-la-Neuve : Institut d'études européennes, 2000, p. 171 – 184.

pravdepodobne dôjde k vytvoreniu všeobecnej stratégie riešenia multietnických problémov na najvyššej európskej úrovni.³⁷

Príchod veľkého počtu imigrantov v lete a na jeseň v roku 2015 do Európy oslabil možnosti politickej inštrumentalizácie potenciálneho etnického konfliktu tak na domácich politických scénach, ako aj v medzinárodných vzťahoch. Súčasný prílev utečencov do Európy ilustruje problém, s ktorým bude v budúcnosti európska spoločnosť čoraz viac konfrontovaná a ktorý tesne súvisí s vnútornou európskou bezpečnosťou a bojom proti terorizmu.³⁸ Ak si imigranti, ktorí sú predstaviteľmi etnických a náboženských menšín, želajú za každú cenu uchovať svoju odlišnú identitu, t.j. nie sú ochotní akceptovať určitý stupeň integrácie do hostiteľskej spoločnosti, tak sa v tejto súvislosti vynára otázka, akým spôsobom sa Európa môže, resp. dokáže vyhnúť dezintegrácii demokratických štruktúr a súčasne vyrovnáť sa s prítomnosťou neasimilovateľných menšín, ktorých politické požiadavky, kultúrne hodnoty a sociálne správanie môžu ohroziť jej stabilitu a sociálnu kohéziu. Občania Európy majú eminentný záujem na zachovaní svojich stabilných demokratických inštitúcií a demokratickej politickej kultúry, súčasne majú aj pocit ohrozenia z prílevu veľkého počtu emigrantov. Štáty v strednej a východnej Európe, ako aj vyspelé štáty Európy budú musieť čeliť na začiatku 21. storočia niektorým negatívnym dôsledkom vyplývajúcim z globálnej mobility, ktorú sprevádza sociálna a politická neistota, narastanie etnického a kultúrneho konfliktu a anachronizmus spojený s posilňovaním myšlienky národného štátu a národnej kultúrnej tradície. Mnohé štáty Európy sa musia vyrovnávať s hľadaním novej rovnováhy medzi národnou identitou a otvorením sa globálnej kultúrnej zmene. Projekt rozširovania, inštitucionálneho upevňovania a homogenizácie EÚ sa bude musieť prispôbiť tomuto procesu. V Európe si budú musieť rôzne národy a menšiny spolu s veľkým počtom imigrantov, prichádzajúcim z ostatných častí sveta, vytvoriť spoločný *modus vivendi*.

³⁷ VAN DUIN, P. and POLÁČKOVÁ, Z.: 'Democratic renewal and the Hungarian minority question in Slovakia. From populism to ethnic democracy?', *European Societies*, Vol. 2, No. 3, 2000.

³⁸ POLÁČKOVÁ, Z., VAN DUIN, P.: The limits of multiculturalism: Problems of ethnic relations and democracy in Slovakia and Netherlands. In: *Slovak Foreign Policy Affairs*, Vol. III, Autumn 2002, No. II. s. 59 – 79.